

*Физалиә СӘФИЗУЛЛИНА,
Өфө калаһының Орджоникидзе районы
мәғариф идаралығының туған телдәр методисы;*

*Рәмилә ҒӘЛИУЛЛИНА,
Өфө калаһының 48-се башкорт лицейының
уҡытыу-тәрбиә эштәре буйынса
директор урынбаҫары*

РУХИ АСЫЛЫМ МИНЕҢ — БАШКОРТ ТЕЛЕ

Орджоникидзе районында йәмгәһе 35 мәктәп бар, 4 башкорт башланғыс синыфы, өс гимназия, ике лицей эшләй. 2000-2001 уҡыу йылынан башлап бөтә мәктәптәрҙә лә башкорт телен уҡытыу индерелде. Бөтәһе 23408 бала белем алһа, шуларҙың 2861-е, йәғни 12 проценты башкорт. Районыбыҙ күп милләтле, 20 төрлө милләт балалары белем ала. Кызғаныска ҡаршы, башкорт балаларының 41 проценты ғына башкорт телен өйрәнә. Районыбыҙҙа бер генә лицей бар. Ул да бик алыҫтағы "ВАЗ" тукталышында урынлашҡан. Октябрь проспектында йәшәүселәр өсөн ара алыҫлығы ҡыйынлыҡ тыуҙыра. Уларҙың бик һирәктәре генә 136-сы, 20-се мәктәптәргә йөрөп уҡый. Безҙең фекеребезсә, Орджоникидзе районында улар өсөн башкорт гимназияһы асыу кәрәк, сөнки был башкорт телен һаҡлау һәм уҡытыуҙың берҙән-бер юлы. Райондың 35 мәктәбенә ике генә башкорт балалар баксаһы тура килә: 102-се һәм 221-се балалар баксалары. Башкорт төркөмдәре 302-се, 182-се, 180-се һәм 173-сө балалар баксаларында ойшторолған. Уларҙа милли мәҙәниәتكә арналған мөйөштәр бар, кескәйҙәрҙе башкортса йырларға, бейергә өйрәтәләр. Балалар баксаһында башкортса һөйләшергә өйрөнөп килгән балалар күберәк булһа, башкорт синыфтары асыу за ғеңләшәр ине. Әле 350 йыл элек бөйөк чех педагогы Я.А.Каменский 1-се

баҫҡыс мәктәбен туған тел мәктәбе тип атаған. Ысынлап та, баланың камил шәхес булып үҫеүе, донъяны танып белеүе туған телдә үзләштерәү аша, туған тел ярҙамында ғына барырға тейеш. Юғиһә, 76-сы, 54-се, 99-сы мәктәптәрҙә алып барылған 5 сәғәтлек программа ғына башкорт теленә булған дөйөм ихтыяжды кәнәғәтләндермәй.

Әзәбиәтебезҙең аҡһакалы Мостаһи Ҡәрим:

Әсәм теле — иман телем,
Әгәр һине һағынмаһам,
Көн дә һиңә табынмаһам,
Телдәрәмдән языр инем,

— тип безҙе күптән иҫкәрткәйне. Ошо шиғыр юлдары безҙең әләмебез булһын ине.

Район мәктәптәрендә эшләгән 52 башкорт теле уҡытыусыһының 21-е юғары категориялы белгестәр. Уларҙы көн һайын тигәндәй билдәһезлек көтә: йәшәргә торлаҡ, эшләргә кабинеттар етешмәй.

Орджоникидзе районы мәктәптәрендә эшләүсә башкорт теле уҡытыусылары ҡала башкорттары ҡоролтайына түбәндәге тәкдимдәрҙе индергәйне:

1. Туған тел буйынса директор урынбаҫары вазифаларын булдырырға.

2. Өҫтәмә белем биреү учреждениеларында башкорт теле һәм әзәбиәте, милли музыка ҡоралдарында уйнарға өйрәтеүсә түңәрәктәр ойшторорға.

«Ҡыбайлылар» бейеуе.

Р.Ф.Азнағоловтың 60 йәшенә арналған кие

3. Татарстандағы һымак, директор һәм уның урынбаһарҙарын тәғәйенләгәндә, уларҙың башҡорт телен белеүен талап итергә.

4. Мәктәп администрацияларынан башҡорт телендәге матбуғат баһмаларына яҙылыуҙы талап итергә.

5. Калала үткәрелгән мәҙәни сараларҙың ике телдә алып барылыуын тәһмин итергә.

6. Башкала райондарында башҡорт йыры һәм сәһәндәр бәйгеһе ойшоһтороға.

7. Никаһ йорттарында, йәштәрҙең ризалығы буйынса, церемонияларҙы башҡорт йолаһына ярашлы үткәрергә.

8. Милли спорт төрҙәрен үстәрергә.

9. Милли кадрҙарҙы эш урындарында һаҡлау өсөн айырым бер ведомствола торған ятак булдырырға.

Тел — ул халықтың рухы, йәшәйеше һәм киләһе, шуға ла без районыбыҙҙағы берҙән-бер башҡорт мәктәбенә — 48-се башҡорт лицейына һоҡланып ҡарайбыҙ. Үткән уҡыу йылында лицей дәүләт аттестацияһы һәм аккредитацияһы үтте һәм үҙенең статусын якланы. Лицейдың төп бинаһы 360 уҡыусыға иһәпләнгән һәм

Башҡортостан мәғарифты үстәреу институтының эксперимент майҙансығы булып тора. Етәкһеһе — профессор, педагогия фәндәре докторы Вилә Искәндәр ҡызы Баймурзина; фәнни етәкһе-консультанты — БДПУ-ның психодактика һәм инноватика кафедралы мөдире, Халыҡ-ара психология фәндәре академияһы академигы Рәхимов Әһмәт Зәки улы.

Юғары уҡыу йорттары менән тығыз бәйләнешле лицейдың барлыҡ уҡыту-сылары ла эксперимент

әһендә әүҙем ҡатнаша. Рәһәй фәндәр академияһы филиалы Милли мәғариф институтының ғилми хезмәткәре, филология фәндәре кандидаты Р.Азнағолов — башҡорт теле уҡытусыларының кафедра етәкһеһе һәм маһсус программалар авторы. 2000-2001 уҡыу йылында ул лицей коллективы тарафынан мәғариф өлкәһендә Рәһәй Федерацияһы Президенты премияһына тәкдим ителде. Лицей шулай уҡ БДУ-ның математика һәм информатика кафедралары, Өфө дәүләт нефть техник университетының иктисад кафедралы менән хезмәттәшлек итә. Республикабыҙҙы донъя кимәленә алып сыға алырлыҡ, заманса белемле, яңы техно-

«Бында минең тамырҙарым...» бәйгеһенән бер күренеш

логиялар менән эш итә алырзай, үз-үзенә ышанған, азатлык һәм демократия төшөнсәләрен юғары баһалаған, үз туған телен, рус һәм сит телдәргә белгән, кеше хокуктарын хөрмәт итә һәм яклай алған милли рухлы ижади шәхес тәрбиәләү — лицейҙың хезмәт концепцияһы.

Заман талаптарына яуап бирерҙәй шәхестәр үстөрөү — укытыусы кулында, шуға күрә уларҙың белемен камиллаштырыуға лицей етәкселеге айырым игтибар итә. Быйыл һәр укытыусы академик Ә.З.Рәхимов технологияһын үزلәштерҙе. Уның ижади үстөрөү, укыусы эшмәкәрлеген әүҙемләштерөү һәм көсәйтеү, башкорт һәм инглиз телдәрен өйрәтөүгә укыусыларҙың билингвистик һәм бикультур үсеш юлы технологиялары, Р.Ф.Азнағоловтың лингвистик һәм мәҙәни аспект нигеҙендә туған телдә өйрәнеү, күмәк ижади эш һәм шәхескә йүнәлтелгән технологиялар укытыу эшендә өстөнлөк ала. Беренсе баскыста укытыу башкорт телендә алып барылһа ла, башка телдәргә (рус, инглиз, немец) өйрәнеү хокуктары сикләnmәй. Укытыу йәшәп килгән билингвизмды иҫәпкә алып ойошторола. Башкорт теленең айырым диалекттарын һәм крайҙы өйрәнеү музейын асыу максатынан сығып, эзәрмәндәр төркөмө ойошторолдо, башкорт һәм рус телдәре буйынса махсус курстар асылды. 48-се башкорт лицейында милли тамырҙарынан айырыла башлаған кала балалары белем ала, шуға ла телгә, милләткә һөйөү тәрбиәләү лицейҙың төп максаттарының береһе иҫәпләнә. Төрлө фәндәр буйынса ойошторолған азналыктар, кисәләр, түнәрәктәр, күргәзмәләр, орашбулар балалар күңелендә онотолмаҫ тәҫсираттар калдыра. Лицейҙа Рауил Бикбаев исемендәге шигрият бүлмәһе асылды. Бында языусы хаҡындағы материалдар туплана. Абруйлы шағир — лицейҙың яратқан кунағы. Киләһе йылда милли музыка коралдары оркестры

булдырыу күз уңында тотола. Райондың башка мәктәптәре аразында ла башкорт лицейы танылып өлгөрҙө. Республика көнөнә арналған иншалар, «Урал батыр» эпосын башкарыусылар бәйгеләрендә яуланған 1-се, «Әсәй, атай һәм мин — спорт һөйөүсә ғаилә» ярышындағы 3-сө, «Тууған илем — Башкортостан» исемле кала бәйгелендәге 1-се, «Бында минең юлым, ырыуым, тарихым» тигән китапханалар ярышындағы 3-сө урындар шуға асыҡ миҫал. «Минең Башкортостаным» исемле күргәзмәнән лицей диплом алып кайтты. «Райондың йыл укытыусыһы» конкурсында лицейҙың башкорт теле укытыусылары 1-се урынға сықты. Төрлө фәндәр буйынса үткәрелгән олимпиадаларға ла лицей укыусылары һынатмайҙар: инглиз теленән 1-се, рус теленән 2-се һәм 3-сө, башкорт теленән 1-се, биологиянан 4-се урындар яуланды. Ләкин бында ла игтибар етеп бөтмәгән өлкәләр бар: милли кейемдәр етешмәй, бына тигән тамаша залы әле бизәлмәгән. Ата-әсәләр араһындағы бағымсылар лицейға ксерокс, видеокамера, видеомагнитофон, телевизор һәм өс магнитола бүләк итте. Коллектив уларға мең рәхмәтле булып кала. Лицейға тәрбиәләнгән 365 баланың 31-е күп балалы ғаиләнән булһа, 71-е — тулы булмаған, 8-е — ата-әсәләре хезмәткә яраклығын юғалтқан, 19-ы имен булмаған ғаиләнән. Был лицей өсөн айырым ҡыйынлыктар тыуҙыра. Шуньһы ҡыуаныслы: 54 юғары белемле ата-әсә балалары өсөн башкорт лицейын һайлаған. Тимәк, халкыбыҙҙың яҡты киләсәгенә оло өмөт һаҡлап йәшәйҙәр. Орджоникидзе районындағы башкорт мәктәптәренә күз һалғанда, бер мөһим мәсьәлә иҫтән сыҡмай: мәктәп асыу эштең башы ғына, уның эске йөкмәткеһе, колориты, сифаты башкорт халкы рухына тап килергә тейеш. Ошо өмөт безҙе йәшәтә, тырышып эшләтә һәм киләсәккә яҡты өмөттәр уята.